

Vergi Kapasitesini Belirleyen Faktörler ve Türkiye'de Vergi Kapasitesi

Fatih SARAÇOĞLU

Gazi Üniv. İİBF. Maliye Böl. Araş. Gör.

I. GİRİŞ

Vergi kapasitesi, toplumun gelirinin bir kısmını vergi aracılığıyla kamu harcamalarının finansmanı ayırma elverişliliğini göstermekte; milli gelirin en az geçim harcamaları üzerinde kalan kısmını ifade etmektedir.

Kesin bir kavram olmamakla birlikte; tarihsel süreç içinde üzerinde önemle durulan vergi kapasitesi konusunda en fazla ilgi görmüş olan görüş, Colin Clark'ın görüşüdür. C. Clark, 1945'te vergi kapasitesi ile ilgili olarak milli gelirin %25'i veya daha az bir oranı olabileceğini ileri sürmüştür. Daha sonra %25'in yuvarlak bir rakam olduğunu, sınırın %24-26 veya %23-27 arasında kabul edilebileceğini belirtmiştir.

Bu konudaki çeşitli görüşlere rağmen, vergi kapasitesi kesin bir oran açıklanamamakta, kendisini belirleyen faktörler ortaya konularak tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Ancak söz konusu faktörlerin vergi kapasitesi içindeki payları ve etkinlikleri ülkeden ülkeye ve zamana göre değişmesi, söz konusu faktörlerin tümünün dikkate alınması durumunda bile, kayıt dışı ekonomi gibi modele dahil edilemeyen faktörler dolayısıyla vergi kapasitesinin tam olarak belirlenebileceği kuşkuludur.

Her ülkede ve her zaman doğru, değişmez bir miktar veya oran olarak ifade edilemeyen vergi kapasitesi; iktisadi, toplumsal ve siyasi koşullara bağlı olarak değişmektedir. Ancak, vergi kapasitesini belirleyen faktörler temelde iktisadi faktörlerdir.

II. VERGİ KAPASİTESİ KAVRAMI

Kamu giderlerinin karşılanabilmesi bakımından, toplumun vergiye dayanma gücünün sınırlarını ifade eden; teorik olarak mükelleflerin kendileri ve ailelerinin yaşamlarını asgari düzeyde sürdürmeye yetecek gücün üzerindeki kısmı yansıtan vergi kapasitesi, ülke düzeyinde bakıldığında, tüm mükelleflerin vergi ödeme güçlerinin toplamı olarak ifade edilebilir.¹

Vergi kapasitesi, bir ülkenin üzerinde daha fazla vergi yükü taşıyamayacağı sınırı² ya da ekonomide devletçe alınabilecek vergi tutarını belirleyen unsurların ortaya koyduğu ve ülkede alınan vergiler toplamının ötesine geçmeyeceği kuramsal sınır olarak da tanımlanabilir.³

Toplumun gelirinin bir kısmını vergi aracılığıyla kamu yükünün finansmanına ayırma elverişliliğini gösteren vergi kapasitesi, milli gelirin en az geçim harcamaları üzerinde kalan kısmını ifade etmektedir. Ancak en az geçim düzeyinin objektif bir kriteri yoktur. Fertlerin özelliklerine, toplumların gelişmişlik düzeyine ve geleneklerine bağlı olarak değişmekte; ayrıca teknolojideki ve devlet anlayışındaki değişiklikler de bu seviyenin zaman içinde değişmesine neden olmaktadır.⁴

Vergi kapasitesini belirleyen faktörlerin ortaya konulması, vergi kapasitesinin sağlıklı biçimde açıklanabilmesini sağlayacaktır. Söz konusu faktörler temel olarak; kişi başına gelir düzeyi, ihracatın ve sektörlerin GSMH içindeki payları biçiminde sıralanırsa; bunlar veri kabul edilerek ulaşılabilecek "vergiler/GSMH" oranı vergi kapasitesini verecektir.⁵

III. VERGİ KAPASİTESİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER VE TÜRKİYE'DE VERGİ KAPASİTESİ

Vergi kapasitesi iktisadi, toplumsal ve siyasi koşullara bağlı olup; her eko-

1 Abdurrahman AKDOĞAN: Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s. 176.

2 Özhan ULUATAM: Kamu Maliyesi, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 319.

3 H. Üren ARSAN: Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme -Teori, Metodoloji Ve Türkiye'ye Ait Bazı Hesaplar-, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No. 264, A.Ü. Basımevi Ankara, 1968, s. 43.

4 Halil NADAROĞLU: Kamu Maliyesi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1988, s. 290.

5 Turgay BERKSOY: Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi Ve Vergi Gayreti, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayın No. 411/362, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1984, s. 6.

nomide ve her zaman doğru olacak, değişmez bir miktar veya oran olarak ifade edilmesi mümkün değildir. Vergi kapasitesini belirleyen faktörlerin daha çok iktisadi faktörler olduğu görülmektedir.

A. İKTİSADİ FAKTÖRLER

Vergi kapasitesini belirleyen iktisadi faktörler; kişi başına gelir düzeyi, gelir dağılımı, ekonominin dışı açıklığı ve ekonominin parasallaşması (ya da sektörel yapı) olarak sıralanabilir.

1. Kişi Başına Gelir Düzeyi

Kişi başına gelir vergi kapasitesini doğrudan etkilemekte; kişi başına gelirin yüksekliği vergi kapasitesini artırıcı etki yapmaktadır. Çünkü daha fazla gelir elde edilmesi, ihtiyaçlar dışında kullanılabilir, dolayısıyla daha kolay vergilendirilebilecek mali gücü göstermektedir.⁶ Yani ülkenin vergi kapasitesi, ekonomik verimliliğin doğrudan bir fonksiyonu olup; verimlilik arttıkça milli gelir artmakta, vergi kapasitesi de milli gelirden daha yüksek oranda artmaktadır.

Kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde ise vergi kapasitesi daha az olup; vergilen sınırına daha çabuk ulaşılmaktadır.

Kişi başına gelirin veri bir seviyesinde vergi kapasitesini gelirin hangi kaynaktan elde edildiği ve kullanım şekli belirlemektedir. Sermaye ve emek gelirlerinin yarattığı vergi kapasitesi farklı olduğu gibi; gelirin kullanımı açısından da tasarruf ve yatırım için kullanılan gelire göre tüketimin daha uygun bir vergilendirme alanı oluşu belirtilebilir.⁷

Kullanılmayan vergi kapasitesi olup olmadığının tespitinde kişi başına gelirdeki değişmeden yararlanılabilir. 5-10 yıllık bir dönemde verginin gelire oranındaki yüzde artış, kişi başına gelirdeki artışı takip edememişse kullanılmayan vergi kapasitesi var demektir. Gelir seviyesi yükselirken, vergi kapasitesinin daha fazla yükseldiği unutulmamalıdır.⁸

Tablo 1'de Ülkemiz açısından durum incelenmiştir. 1990'dan günümüze kişi başına gelir artışları ile vergi yükleri tabloda verilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi, Ülkemizde kişi başına gelirin dengeli bir seyri yoktur. 2001 yılında 1991 yılındaki düzeye ulaşamamıştır. Aradaki yıllarda 1991'deki düzey aşı-

6 ULUATAM: a.g.e., s. 319.

7 Esfender KORKMAZ: İktisadi Gelişme Ve Mali Sistem, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 14.

8 ARSAN: a.g.e., s. 51.

sa da, 1994 ve 2001 yıllarında ciddi azalmalar görülmektedir. Buna karşın vergi yükü 1995 yılındaki azalma hariç, dönem boyuna artış göstermektedir. 1995 yılındaki azalmanın temel nedeni ise, 1994 yılında uygulanan ek vergiler nedeniyle vergi yükünün çok yüksek gerçekleşmiş olmasıdır.

Kişi başına gelirin dönem içinde sürekli değişmesine rağmen, vergi yükünün sürekli artış eğiliminde olması, verginin gelire oranındaki artış ile kişi başına gelirdeki artış arasında korelasyon olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla kişi başına gelirdeki değişmeden yararlanılarak, kullanılmayan vergi kapasitesi olup olmadığını tespit edilemeyeceği belirtilebilir. Ancak, kişi başına gelir 2001 yılında halen 1991 yılındaki düzeyin altında iken, 1991'de %12,4 olan vergi yükünün 2002 yılında %21,8'e çıkmış olması dikkat çekmektedir.

Bu durum Ülkemizdeki gelir düzeyi ile vergi yükü incelendiğinde de, gelir düzeyinin ve dolayısıyla vergi kapasitesinin düşüklüğüne rağmen, vergi yükünün yüksek olması, "gelir düzeyi düşük olan ülkelerde vergi kapasitesi düşük olmasına rağmen; kamu hizmetlerine ihtiyaç fazla olduğundan, vergi ihtiyacının fazla olacağı" varsayımını doğrulamaktadır. Gelir seviyesi yükselmemiş olmasına rağmen, vergi yükünün %12,4'den %21,8'e yükselmesi, önemli bir adaletsizliğin göstergesidir.

Tablo 1: Kişi Başına Gelir ve Vergi Yükü

Yıl	Kişi Başına Gelir (ABD Dolan)	Kişi Başına Gelirdeki Değişim	Vergi Yükü	Vergi Yükündeki Değişim
1991	2.621	-2,3	12,4	8,0
1992	2.708	3,3	12,8	3,2
1993	3.004	11,0	13,2	3,1
1994	2.184	-27,3	15,1	14,4
1995	2.759	26,3	13,8	-8,6
1996	2.928	6,1	15,0	8,7
1997	3.079	5,1	16,1	7,3
1998	3.255	5,7	17,2	6,8
1999	2.879	-11,5	18,9	9,9
2000	2.965	3,0	21,1	11,6
2001	2.123	-28,4	22,5	6,6
2002	2.584	21,7	21,8	-3,2

* EDV, NAV, EMTV dahil.

KAYNAK: www.dpt.gov.tr ve T.C. Maliye Bakanlığı: 2004 Yılı Bütçe Gerekçesi, Ziraat Matbaacılık, Ankara, 2003, s. 113.

2. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler vergi kapasitesini artırmaktadır. Başka bir deyişle gelir dağılımındaki eşitsizliğin artışı doğrultusunda vergi kapasitesi artacaktır. Çünkü, vergi kapasitesi, en az geçim harcamalarının üstünde kalan gelir seviyesinin üzerinde, gelirden daha yüksek oranda artmaktadır.

Gelirlerin eşit dağılımında vergi kapasitesi küçülmektedir. Gelir dağılımının adaletsiz olması durumunda gelirin büyük kısmı çok küçük bir azınlığın elinde olduğundan, küçük azınlığın vergi kapasitesi daha yüksek olacaktır. Ayrıca yüksek gelir elde edenler, artan oranlı vergilendirildiğinde vergi geliri daha fazla artacağı görülmektedir.⁹

Ülkemizde %20'lik en yüksek gelir gurubunun, milli gelirden aldığı pay yaklaşık %50,1 iken; %20'lik en düşük gelir gurubunun milli gelirden aldığı pay %5,3 civarında olup¹⁰; Lorenz eğrisi artık şişmiş bir yelkenliyi andırmaktadır. Bu durum gelir dağılımındaki eşitsizliği açıkça ortaya koymaktadır.

Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin vergi kapasitesini artırdığı dikkate alındığında, Ülkemizde vergi kapasitesinin oldukça yüksek olabileceği belirtilebilir.

3. Ekonominin Dışa Açıklığı

Toplam dış ticaretin, yani ithalat ile ihracat toplamının GSMH'ya oranı ekonominin dışa açıklığının göstergesidir. İhracat ve ithalatın artmasına paralel olarak gümrük vergi ve resimleri artmaktadır.

Dış ticaret, uluslararası iş bölümünde ortaya çıkan gelişmelere uygun olarak, içerdeki kaynak dağılımını etkilemekte ve iktisadi yapının yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Uzun dönemdeki bu gelişme vergi sisteminin bileşimini de değiştirmektedir.¹¹

Dışa açıklığın vergi yapısına etkileri özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından geçerlidir. Yani dış ticarettten alınan vergiler, az gelişmiş ülkelerde vergi sisteminin önemli bir belirleyicisidir.¹²

9 KORKMAZ: a.g.e., s. 16.

10 Güngör URAS: "Bizim Zenginimiz de Fakir", Milliyet, 10.11.2003, s.7.

11 KORKMAZ: a.g.e., s. 16.

12 Çünkü; (i) az gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısı içinde, geleneksel sektörün vergi potansiyeli düşük iken; dış ticaret yüksek vergi potansiyeline sahiptir, (ii) az gelişmiş ülkelerde yerli sanayii korumak için ithalattan yüksek oranda vergi alınmaktadır, (iii) gümrük giriş çıkışlarında vergi konusunu yakalamak kolay; vergi kaçırmak zordur, (iv) dış ticarettten alınan vergilerin tarh ve tahsili kolay, hasılatı yüksek, maliyeti oldukça düşüktür (KORKMAZ: a.g.e., s. 51-53).

Tablo 2: Toplam Dış Ticaretin GSMH'ya Oranı

Yıl	İhracat (Milyon Dolar) (1)	İthalat (Milyon Dolar) (2)	İthalat+ İhracat (3=1+2)	GSMH (Milyar Dolar) (4)	3/4	Dış Ticaretten Alınan Vergilerin Konsolide Bütçe Gelirleri İçindeki Payı (%)
1991	13.593	21.047	34.640	152.352	22,7	13,0
1992	14.715	22.871	37.586	160.748	23,4	12,8
1993	15.345	29.428	44.773	181.994	24,6	12,9
1994	18.106	23.270	41.376	131.137	31,6	12,8
1995	21.637	35.709	57.346	171.979	33,3	13,8
1996	23.224	43.627	66.851	184.724	36,2	14,2
1997	26.261	48.559	74.820	194.360	38,5	14,2
1998	26.974	45.921	72.895	205.978	35,4	11,2
1999	26.587	40.671	67.258	187.664	35,8	10,4
2000	27.775	54.503	82.278	201.484	40,8	12,7
2001	31.334	41.399	72.733	147.062	49,5	10,7
2002	35.761	51.203	86.964	175.800	49,5	12,7

KAYNAK: www.dtm.gov.tr ve www.gelirler.gov.tr

Tablo 2'de Ülkemizde ihracat ithalat toplamının GSMH'ya oranı görülmektedir. Oranın artan bir seyir izliyor olması ekonomimizin dışa açıklığını göstermektedir. İhracat ithalat toplamının GSMH'ya oranı 1991'de %22,7 iken, 2001'de %49,5'e yükselmiştir. Ancak, ihracat ve ithalatın artmasına paralel olarak gümrük vergi ve resimlerinin artması beklenirken; dış ticaretten alınan vergilerin konsolide vergi gelirleri içindeki payı 1991'de %13 iken, 2002'de %12,7 olmuştur.

Toplam dış ticaretin, GSMH'ya oranı, yani ekonominin dışa açıklığı 1991 yılında %22,7 iken 2002 yılına gelindiğinde %49,5'e yükselmiştir. Ancak, ekonominin dışa açıklığı; ihracat ve ithalatın artmasına paralel olarak dış ticaretten alınan vergilerin artması beklenirken; konsolide bütçe gelirleri içinde dış ticaretten alınan vergilerin payı 1991 yılında %13,0 iken 2002 yılında %12,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, dış ticaretten alınan vergilerin vergi sistemimizin önemli belirleyicilerinden olmadığını göstermekte; dış ticaretten alınan vergilerinde yükseltilecek daha yüksek vergi kapasitesine ulaşılabilirliğine işaret etmektedir.

4. Ekonominin Parasallaşması ve Sektörel Yapı

Ekonominin paralı değişimlere açılma derecesi, yani ekonominin parasallaşması vergi kapasitesini etkilemektedir. Ekonominin önemli bir kesiminde üretim ve tüketime kendi içinde gerçekleşmesi durumunda, özellikle harcamalar üzerinden alınan vergilerin uygulama alanı sınırlandırıldığı için vergi kapasitesi azalmaktadır. Ayrıca alış veriş konu olmayan gelirlerin saptanmasındaki güçlük nedeniyle gelir üzerinden alınan vergilerde de sorunlarla karşılaşmaktadır.¹³

Ekonominin parasallaşması ya da paralı değişimlere açılma derecesi ekonominin sektörel yapısı ile yakından ilgilidir. Örneğin, öz tüketimin yüksek olduğu tarım sektöründe vergi kapasitesi düşük iken; sanayi sektörünün gelişimi, verimlilik, gelir seviyesini artırmak ve ekonomide parasallaşmayı sağlamak açısından önemlidir.

Tarım – sanayi – hizmet sektörlerinin ekonomideki payları vergi sistemini iki biçimde etkilemektedir. Çünkü sektörlerin vergi kapasiteleri ve vergileme teknikleri farklıdır.¹⁴

Genel olarak kırsal kesimde vergiye karşı direnç fazla olup, direncin azaltılması; tarım sektörüne yönelik araştırma, teknoloji getirme gibi kamu harcamalarına bağlıdır. Ayrıca bu sektörde gelirlerin düşüklüğü, işletmelerin küçüklüğü, kayıt sisteminin yetersizliği gibi nedenlerle vergilemede güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Sanayileşmeyle birlikte artan değişim ve piyasa işlemleri; mübadele ve harcama vergilerinin uygulanması için elverişli bir ortam hazırlamaktadır¹⁵. Ayrıca kurumlaşma nedeniyle kayıt sistemi gelişmekte, gelir üzerinden alınan vergiler açısından da uygun bir ortam oluşmaktadır.

Hizmet sektörü, gelir üzerinden alınan vergiler için sanayi sektörü kadar uygun olmamakla birlikte; muamele vergileri ve katma değer vergisi açısından oldukça elverişlidir.

Parasallaşmış sektörlerin genişlemesi durumunda satış ve tüketim vergileri hasılatı, nüfus başına gelirden daha fazla artmaktadır¹⁶. Bu açıdan sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmiş olduğu ülkelerde vergi kapasitesinin daha

13 ULUATAM: a.g.e., s. 320.

14 KORKMAZ: a.g.e., s. 48.

15 KORKMAZ: a.g.e., s. 50.

16 ARSAN: a.g.e., s. 51.

yüksek olacağı belirtilebilir. Dolayısıyla Ülkemizde sektörlerin GSMH içindeki payları incelenerek, vergi kapasitesinin gelişiminde sektörel gelişimin etkisi ortaya konulabilir.

Tablo 3: Sektörlerin GSMH İçindeki Payları

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet
1991	16,1	26,5	56,8
1992	15,8	26,5	56,7
1993	14,5	26,5	57,9
1994	15,3	26,6	57,6
1995	14,4	27,7	56,7
1996	14,0	27,7	57,1
1997	12,7	28,1	57,2
1998	13,4	27,6	56,4
1999	13,4	27,9	57,4
2000	13,1	27,8	58,7
2001	13,6	28,5	59,8
2002	13,6	28,8	59,5

KAYNAK: T.C. Maliye Bakanlığı: 2003 Yıllık Ekonomik Rapor, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2003, s. 13.

Ülkemizde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylara baktığımızda; 1980'de GSMH içinde tarım sektörünün payı %26.1, sanayi sektörünün payı %19.3 ve hizmet sektörünün payı, %54.6 iken; 1991 yılına gelindiğinde GSMH içinde tarım sektörünün payı %16,1, sanayi sektörünün payı %26,5 ve hizmet sektörünün payı, %56,8 olmuştur. Son yıllarda özellikle tarım sektörünün payında önemli azalma olduğu görülmektedir. Bu durum parasallaşmış sektörlerin genişlemesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmiş olduğu ülkelerde vergi kapasitesinin daha yüksek olacağı için Ülkemizde vergi kapasitesinin yükselmekte olduğu belirtilebilir. belirtilebilir.

B. TOPLUMSAL FAKTÖRLER

Vergi kapasitesinin belirlenmesinde; mükelleflerin dürüstlüğü, vergi idare-

sinin ahlaki ve teknik açıdan yeterliliği, toplumun üretici – tüketici kısmı itibarıyla dağılımı ve halkın harcama – tüketim alışkanlığı gibi toplumsal faktörler de etkili olmaktadır.

1. Vergi İdaresinin Ahlaki Ve Teknik Açıdan Yeterliliği

Gelir idaresinin yeniden yapılandırılarak fiziki koşulların iyileştirilmesi vergi kapasitesinin kavranabilmesi bakımından yarar sağlayacaktır. Vergi dairelerinin modernize edilerek bilgisayar kullanımında etkinlik sağlanması, istihbarat arşivleri kurulması, teknolojik gelişmelere ayak uydurulması vergi kapasitesinin kavranması bakımından önem taşımaktadır.

Vergi kapasitesine ulaşılabilmesi bakımından vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi gerekmektedir. Ancak nitelikli personelin azlığı bunu engellemektedir. Maliye Bakanlığı bürokratları, üst düzey yöneticileri ve inceleme elemanları konularında başarılı olmalarına rağmen; vergi dairelerinde çalışan personelin istisnalar dışında klasik devlet memuru zihniyetinde olması maliye teşkilatının performansını düşürmekte¹⁷, vergi kapasitesinin tam olarak kavranmasını önlemektedir.

Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi bakımından en önemli unsur, denetimdir. Vergi denetiminin yasalara uymayanlar için ciddi bir risk haline gelmesi vergi kayıplarının önlenerek¹⁸, vergi kapasitesine ulaşılabilmesi bakımından önem arz eder. Ancak denetim elemanlarının iyi yetişmelerine rağmen sayıca yetersiz olmaları vergi inceleme oranlarının düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Ülkemizde Maliye Bakanlığı denetim birimlerince yıllar itibarıyla yapılan vergi inceleme sonuçları Tablo 4'de görülmektedir. Yapılan incelemelerde bulunan matrah farkı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ancak, inceleme oranlarının düşüklüğü yasalara uymamanın riskini azaltmakta, bu nedenle vergi kapasitesi tam olarak kavranmamaktadır.

17 Mehmet TOSUNER: "Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler, Vergi Sorunları Dergisi, S. 85, Ekim 1995, s. 68.

18 TOSUNER: a.g.m., s. 69.

Tablo 4: Vergi İnceleme Sonuçları

Yıl	İnceleme Sayısı (1)	İncelenen Matrah (Milyon TL.) (2)	Bulunan Matrah Farkı (Milyon TL.) (3)	Bulunan Matrah Farkının İncelenen Matraha Oranı (%) (4 = 3 / 2)
1991	78.803	13.754.808	6.875.619	50
1992	59.378	22.180.600	13.217.780	60
1993	68.954	35.897.015	12.906.858	36
1994	48.056	120.145.917	135.755.349	113
1995	56.096	169.827.303	71.167.159	42
1996	54.536	375.262.112	99.724.529	27
1997	63.198	723.888.102	284.899.552	39
1998	68.748	1.763.429.888	684.220.838	39
1999	51.731	1.288.777.870	1.043.797.167	81
2000	60.335	3.621.021.663	1.987.099.014	55
2001	68.132	7.312.698.061	13.479.141.747	184

KAYNAK: www.gelirler.gov.tr

Vergi incelemeleri sonuçları Ülkemizde kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında fikir verebilecek niteliktedir. Bulunan matrah farkının, incelenen matraha oranının %184'e çıkmış olması, kayıt dışı ekonominin oldukça önemli boyutlara ulaşmış olduğunun kanıtı niteliğindedir¹⁹. Vergi incelemeleri, 1985-2001 döneminde mükelleflerin beyan ettikleri vergiye tabi gelirlerinin %65,7'si oranındaki gelirlerini vergi makamlarından gizlediklerini göstermektedir.²⁰

2. Mükelleflerin Dürüstlüğü

Vergi sisteminin başarısı, vergi kanunlarının ve vergi idaresinin etkinliğinin yanı sıra, mükellef kitlesinin bilinçli olmasını da gerektirmektedir. Kayıt dışı fa-

19 Ülkemizde kayıt dışı ekonominin boyutları konusunda farklı yöntemlerle yapılan çeşitli çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmış olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllarda yapılmış olan çalışmalarda kayıt dışı ekonominin gayri safi milli hasıla içindeki payı konusunda yüzde %7,5 ile % 40,4 arasında değişen sonuçlara ulaşılmıştır (Mustafa Ali SARILI: "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", Bankacılar Dergisi, S. 41, 2002, s. 38).

20 Yılmaz ILGIN: "Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum", <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ilginy/kayitdis.pdf>, s. 145.

aliyet gösterenler ile kanunların suç saydığı işlerle uğraşanlar dışında kimse vergi kaçakçısı olarak nitelendirilemez. Ancak, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, enflasyon, gelecek kaygısı, devlete duyulan güvende eksiklik, vergi uygulamalarının adaletsizliği, ödenen vergilerin israf edildiği kanaati gibi kendince geçerli gerekçelerle vergi kaçırmayı doğal sayanları haklı görmek mümkün değildir²¹. Çünkü bu kişiler vergi kapasitesinin kavranmasını engellemektedir.

Mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmesi bakımından idareye önemli görevler düşmektedir. Bu açıdan vergi aflarına gidilmemesi, kamu harcamalarında şeffaflık sağlanması, vergilemede adaletin sağlanması gibi yollarla mükellefler bilinçlendirilerek vergi kapasitesinin daha etkin kullanımı sağlanabilecektir.

C. SİYASİ FAKTÖRLER

Siyasi bakımdan vergi kapasitesi, iktisadi bakımdan vergi kapasitesinden farklıdır. Siyasi bakımdan vergi kapasitesi, kaynakların ne miktarının kamu sektörüne aktarılıp, devlet tarafından kullanılacağı konusunda siyasi otoritenin kararına dayanmaktadır. Ülkenin iktisadi sisteminin merkezi planlı bir ekonomi veya serbest piyasa ekonomisi olmasına göre vergi kapasitesi farklı olmaktadır. Yani ekonomide özel sektör veya kamu sektörlerinin yeri ve fonksiyon dağılımı vergi kapasitesini etkilemektedir.²²

İktisadi bakımdan vergi kapasitesi, kamu sektörüne ihtiyaç ve içinde bulunan iktisadi şartlara göre, verginin iktisat politikası aracı olarak etkinliğine dayanmaktadır. Ancak hangi iktisadi sistemde olursa olsun, siyasi bir kararla tespit edilen vergi kapasitesi iktisadi bakımdan vergi kapasitesinden çok farklı olabilir. Bu durum iktisadi bakımdan vergi kapasitesinin tespitinin güçlüğünden ve içinde bulunan iktisadi şartlardaki değişmelerin vergi kapasitesini etkilemesinden kaynaklanmaktadır.²³

Siyasi karar organlarının vergi ile ilgili kararlarını belirleyen siyasi kaygılar vergi sınırlarına ulaşılmasını engellemektedir. Bu kaygılar politikacıların, devletin iktisadi hayata müdahalesi ile ilgili değer yargılarını, vergiler konusunda alınacak kararların kendi seçilme şanslarına yapacağı etkileri değerlendirmelerini kapsamaktadır.²⁴

21 TOSUNER: a.g.m., s. 70.

22 ARSAN: a.g.e., s. 46.

23 ARSAN: a.g.e., s. 46-47.

24 ULUATAM: a.g.e., s. 320.

IV. SONUÇ

Kesin bir oran açıklanamayan vergi kapasitesi, kendisini belirleyen faktörler ortaya konularak tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Ancak söz konusu faktörlerin vergi kapasitesi içindeki payları ve etkinlikleri ülkeden ülkeye ve zamana göre değişmektedir. Ayrıca bu faktörlerin tümünün dikkate alınması durumunda bile, kayıt dışı ekonomi gibi modele dahil edilemeyen faktörler dolayısıyla vergi kapasitesinin tam olarak belirlenebileceği kuşkuludur.

Vergi kapasitesini belirleyen faktörler, daha çok iktisadi faktörlerdir. Bu açıdan; Ülkemizde kişi başına gelir dikkate alınarak bakıldığında vergi kapasitesinin sınırlarının aşıldığı görülmektedir. Ancak gelir dağılımındaki çarpıklığın vergi kapasitesinin artırılması yönünde olumlu etkileri olduğu, ayrıca tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine doğru kaymanın ekonominin parasallaşmasını sağladığı, dolayısıyla vergi kapasitesini artırıcı etkilerinin olduğu, ayrıca dış ticaret hacminin artışına bağlı olarak vergi kapasitesinin yükseltilebileceği belirtilebilir.

Ancak, vergi kapasitesinin belirlenmesinde özellikle kişi başına gelir düzeyi önemlidir ve Ülkemizde son yıllarda artıramadığı görülmektedir. Dolayısıyla vergi kapasitesinin düşük olduğu savunulabilir. Buna rağmen vergi yükünün nasıl yüksek düzeylere ulaştığı düşünülebilir. Ülkemizde kişi başına gelir düzeyi düşük olmasına rağmen; satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir düzeyinin bunun iki katı civarında olduğu dikkate alındığında, vergi kapasitesinin aslında düşük olmadığı belirtilebilir. Nitekim 2000 yılında satın alma gücü paritesine göre GSMH 459 milyon dolar; satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir ise 7.030 dolar olmuştur.

Kişi başına gelir düzeyinin iki katına ulaşan, satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir düzeyi ve bulunan matrah farkının, incelenen matraha oranın %184'e çıkmış olduğunu gösteren vergi inceleme sonuçları Ülkemizde kayıt dışı ekonominin oldukça önemli boyutlara ulaştığı, dolayısıyla vergi kapasitesinin kavranabilmesinin imkansızlığını göstermektedir.

Dolayısıyla Ülkemizde vergi kapasitesinin tam olarak belirlenebilmesi bakımından özellikle kayıt dışı ekonominin üzerine gidilmesi önem arz etmekte; vergi kapasitesinin kavranabilmesi için vergi denetiminin etkinleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, Abdurrahman: Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003.

ARSAN, H. Üren: Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme -Teori, Metodoloji Ve Türkiye'ye Ait Bazı Hesaplar-, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No. 264, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1968.

BERKSOY, Turgay: Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi Ve Vergi Gayreti, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayın No. 411/362, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1984.

ILGIN, Yılmaz: "Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum", <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ilginy/kayitdis.pdf>, s. 145.

KORKMAZ, Esfender: İktisadi Gelişme Ve Mali Sistem, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.

NADAROĞLU, Halil: Kamu Maliyesi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1988.

SARILI, Mustafa Ali: "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", Bankacılar Dergisi, S. 41, 2002.

T.C. Maliye Bakanlığı: 2004 Yılı Bütçe Gerekçesi, Ziraat Matbaacılık, Ankara, 2003.

T.C. Maliye Bakanlığı: 2003 Yıllık Ekonomik Rapor, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2003.

TOSUNER, Mehmet: "Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler, Vergi Sorunları Dergisi, S. 85, Ekim 1995.

TURHAN, Salih: Vergi Teorisi Ve Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.

ULUATAM, Özhan: Kamu Maliyesi, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1997.

URAS, Güngör: "Bizim Zenginimiz de Fakir", Milliyet, 10.11.2003.

www.dpt.gov.tr

www.dtm.gov.tr

www.gelirler.gov.tr

MUSGRAVE, A. Richard: The Theory of Public Finance, McGraw – Hill Book Company, Inc., Kögakusha, 1959.

NEWMAN, E. Herbert: An Introduction To Public Finance, John Wiley And Sons, Inc., 1968.